

Lubomír Machala

HUNČÍK PÉTER KIVÉTELES ESETE

Először is felsorolom az okokat, melyek ahhoz vezettek, hogy jegyzetemnek ezt a címet választottam:

1. Hunčík Péter pszichiáter ötvenhét évesen adta ki első szépirodalmi művét, tehát abban a korban, amelyben a legtöbb író már jó néhány kötetet tudhat maga mögött.

2. Első műve egy terjedelmes regényopus, mely két nemzeti irodalom részévé is vált, mégpedig a magyar (*Határeset* címmel jelent meg 2008-ban) és a szlovák (három évvel később jelent meg *Hraničný prípad* címmel Magda Takáčová és Marta Ličková fordításában).

3. Mindkét nemzeti kontextusban kedvező fogadtatásban részesült, sőt, díjakat is elnyert. Magyarországon a Bródy Sándor-díjat, később Szlovákiában pedig az Alfonz Talamon-díjat, a Madách Imre-díjat, a Posonium díjat, és szerepelt az Anasoft litera döntősei között is 2012-ben.

Ennyit az első benyomásokról. De vajon hogy állja meg a helyét a *Határeset* az alaposabb vizsgálat során? Bebizonyosodik, hogy kivételes művel állunk szemben, vagy más lesz az eredmény?

Már maga a könyv borítójának kivitelezése figyelemfelkeltő és sokrétűen értelmezhető. Egy festőművész készül rajta a vászonra festeni, előtte pedig egy csoportkép darabja, valószínűleg egy múlt századi osztályképé. Ez a kollázs összhangban van a könyv narrációs felépítésével, mely túlnyomórészt a fiú szereplők, a mű végén már felnőtt fiatal emberek ich-formában megírt elbeszéléseiből épül fel, melyek elsődlegesen gyermekkorukról és felnőtté válásukról szólnak, tehát iskolai éveikről, melyek a magyar-szlovák határvidéki kisvárosban telnek a szocializmus építésének korszakában. Az elbeszélőket ráadásul rokoni, időnként baráti szálak fűzik egymáshoz. A szülők és nagyszülők történeteinek keresztül aztán a vászonra kerülnek a huszadik század első felének eseményei és történései. Az adott idő- és térbeli elhelyezés alapján egyértelmű, hogy epikailag gazdag anyagról van szó, teletűzdelve (talán túltűzdelve) problémával, drámai konfliktussal és fordulattal. A választott gyermeki, illetve serdülői észlelői perspektíva mind-

azonáltal bensőségessé teszi, hangsúlyozza a vallomást, a pátoszt és a tragikumot pedig naivitással, komikus és groteszk elemekkel enyhíti.

A regény domináns témáját a szlovák-magyar érintkezés és viaskodás adja a trianoni békeszerződés, Csehszlovákia megalakulása, a müncheni egyezmény, az 1948-as februári fordulat, az 1956-os magyar forradalom és Csehszlovákia 1968-as megszállása által meghatározott és formált térben és időben. Nemcsak a szereplők személyes élményei és kapcsolatai alakítják a tematikus felépítést, például belső világuk leírásával, hanem az olyan jellegzetesen fiús kérdések is, hogy mi a különbség a „toszás” és a „baszás” között, vagyis hogy tulajdonképpen a lányok testének melyik nyílása mire való. Ne felejtkezzünk meg a város titkos védelmezőinek mitikus történetéről sem, akik a város alatt rejtőznek. Érdekes, hogy az elbeszélésnek ezek a mitikus részei nem különülnek el a többi, többé-kevésbé realiztikus, konstatáló, referenciális leírástól, talán ködösebbek a kereteik, de nem tartalmaznak semmiféle jelölést, ami az álomszerű vagy képzeletbeli eredetükre utalna, a lovagok felbukkannak és belépnek a történetbe, megmentik a nem mitikus szereplőket. Ráadásul néhányan ezek közül a nem mitikus (ha úgy tetszik: halandó) szereplők közül gyakran lovagi habitussal lépnek fel, együttműködnek a lovagokkal, és úgy segítik a többieket, mint a mesebeli védelmezők. A mágikus realizmus tehát újabb követőre lelt Szlovákiában.

Hunčík narratívájára jellemző, hogy elbeszélőként kisajátít és felhasznál történelmi alakokat, mind közül emeljük ki Hitlert és Sztálint. A történet fonálába hihető-ellenőrizhető referenciák közvetítésével épülnek be, azokat mégis kiegészítik „felfedezés-értékű”, nem ellenőrizhető részletek (lásd pl. Hitler Winifred Wagnerrel folytatott szexuális viszonyának lehetőségét, 403.). Az amerikai író, Kurt Vonnegut Dreza bombázásakor szerzett autentikus tapasztalatait Hunčík a regénye számára Kurt Vonnegut amerikai tiszt történetévé írja át, akivel a regény egyik főszereplője, Nemčák Géza találkozik a drezda fogolytáborban. Ezek a történelemhez írt alternatív jegyzetek természetesen egyáltalán nem szokatlanok, és nem csupán a kortárs szlovák és cseh irodalomban közkedveltek, ahogy többek között Winston Groom bestsellerét és az az alapján forgatott hollywoodi filmet, a *Forrest Gump*ot is ide sorolhatjuk, amely talán még jellegzetesebb példája a Jára Cimrman jelenségnek. A Hunčík-féle használat sajátossága azonban abban rejlik, hogy kevésbé ismert létező, történelmi személyekről is ír (lásd a zenész Berczeller Gyuri-Jurajt), és hogy sport- és publicisztikai információkat von be – a könyv szereplőit az asztalitenisz szlovák bajnokaiként, ligás és első osztályú focistaként, sikeres atlétaként ábrázolja.¹

A sport nemcsak tárgyként játszik fontos szerepet Hunčík regényében, amihez a szereplők szurkolóként vagy sportteljesítményükkel kapcsolódnak, hanem azért is, mert a magyar és szlovák etnikum kölcsönös érintkezése és viaskodása sok sportágban emlékeztet az ellenféllel való esetenként csillapíthatatlan, gátlástalan konfrontációra, beleértve a saját színekkel, ikonokkal vagy hagyományokkal való abszolút azonosulást is. A híres magyar futballista, Puskás Ferenc sorsa hatásosan demonstrálja a hidegháborúnak nevezett globális ideológiai összetűzés patológiáját.

De térjünk vissza újra jegyzetünk címéhez. A kivételes még nem azt jelenti, hogy tökéletes vagy hibátlan. A szöveg gyenge pontjaira L'udovít Petraško tapint rá recenziójában, még ha találatát nem is tekinthetjük teljesen pontos diagnózisnak: „Hunčík nem tartja magát következetesen kisfiú elbeszélője perspektívájához, egyikükéhez a fél tucat kisfiú közül, akik felváltva adják egymásnak a szót. Mivel nem várhatjuk tőlük, hogy ismerjék a nemzetközi diplomácia kulisszák mögött zajló lépéseit, a katonai hadműveletek hátterét, felváltja őket egy szerzői, mindentudó elbeszélő.” (45.) Miben rejlik Petraško pontatlansága? Hunčík ugyan valóban „elárulja” az eredeti elbeszélői társaságot (lásd a Géza bácsi és Klári néni feliratú fejezeteket), de nem folyamodik mindentudó elbeszélőhöz. A nemzetközi politika kulisszái mögé való bepillantás ugyanis főleg Tomi egyik elbeszélői fellépésekor jelenik meg, melyben az érintett fiúnak Imre bácsi elárulja a városon kívül töltött éveinek titkát (404.). Tomi előadása végül a 405–432. oldalakon Imre bácsi én-elbeszélése, nincsen azonban önálló fejezetként jelölve, csak egy összetett mondat előzi meg: „Imre bácsi ehhez a kötömbhöz sétált, és azt mondta, hogy minden részletre figyeljek, mert csak úgy fogom megérteni a történetét.” (405.)

Hunčík regényének lényegi problematikájára Vladimír Barborík tapint rá, mikor ezt írja: „A dolog rendben van, amíg a többé-kevésbé személyes és generációs valósághoz tartja magát, melyben a múlt század 50-es és 60-as éveit ragadja meg. [...] A cselekmény valódi problémái akkor kezdődnek, mikor megpróbál a választott 'járás' keretből kilépni (a szerző talán szűkösnek érezte ezt a keretet, és felkerekedett a 'provinciából' a nagyvilágba. Ezen a földrajzi értelmén kívül a történelem (vagy szinte Történelem) világába is elindult, tehát oda, ahol valóban 'történik valami'. Ebben a könyvben az elbeszélés és a történelem olyan viszonyban vannak egymással, mint Hebrencs kullancs² és a valóság: talán emlékeznek rá, a 'min-

denholjárt' és 'mindentlátott' kis bogár számára a valóságot a mozivászon jelentette, ez a mesehős kis lárvaként a movizséből megannyi filmet nézett végig abban a hiszemben, hogy általuk a világot ismeri meg.”

Hunčik tehát egy sor előjellel és motívummal készíti elő a regény csúcspontját, amely minden jel szerint Imre bácsi elbeszélése a kémkarrierjéről és elsősorban arról a mission impossible-ról, amit háborút megelőzően véghezvitt. A teljes fokozás és az ebből következő csodálat helyett azonban leginkább csodálkozást vált ki, hogy vajon miért jött létre ez a pszeudo-kémkedős függelék, és miért implementálta a szerző a regény fonalába. Nem mintha az összeesküvés-elméletekkel és a különböző ügynöki szerepekkel való játék nem lehetne művészileg termékeny – pozitív példaként említhetjük Pavel Vilikovský *Večne je zelený* (Örökké zöld) című prózáját vagy Stanislav Komárek *Opšltsisova nadace* (Az Opšltsis alapítvány) című regényét, de sajnos a kívánt hatás Hunčik regényében ezen az úton nem érhető el. A regény valódi csúcspontja ugyanis kétségtelenül a várost sújtó 1968 augusztusi megszállás. A várost, melynek lakói túlnyomórészt nosztalgiával és pozitív előítéletekkel tekintenek Magyarországra, éppen magyar katonák szállják meg, akiknek a tankja ráadásul halálra gázolja az elbeszélők egyikét, az egyik kisleányt.

A „kevesebb néha több” szállóige gyakran eszünkbe jut Hunčik szövegét olvasva. Narrációjának szerteágazósága nem csupán az anyag összetettségén és az elbeszélői csoport nagy létszámán alapul, hanem a számos ismétlés, a közvetített motívumok és a közölt információk fokozatos pótlásának eredménye is. Az elbeszélők és a többi szereplő közötti rokoni és más kapcsolatok rekonstruálása aztán a befogadó számára Rubik-kockaszerűen fejtörést okozó, megfejthetetlen dologgá válhat.

A *Határeset* című regény további problémáját L'udovít Petraško határozta meg, egyértelműen jobban, mint a korábban említett esetben: Hunčik vélekedését és a tárgyanyag-átadását ugyanis egyáltalán nem nevezhetjük egyoldalúan magyarpártinak, de egész biztos, hogy elfogulatlanak és kiegyensúlyozottnak sem. Petraško a „hungaro-klubizmus” megnyilvánulásai-val összefüggésben, a sportzsargon használatával elmesélve, megjegyzi: „A Beneš-dekrétumokról eleget megtudunk, arról, hogy a telepések nem önszántukból távoznak a szlovák dél elfoglalása után, már kevesebbet, ezt a szerző velősen csak így konstatálja: »Akik szlovákok voltak, a háború előtt elmentek innen.«” (45.) Egy művész számára persze nem kötelező a korabeli eseményeknek minden szempontból korrekt dokumentumát megal-

kotni, de ilyen terjedelmes (és bőbeszédű) művészi állásfoglalásnak, mint amilyen a Hunčíké, nyilvánvalóan nem volna szabad kételyt ébresztenie, nem hallgatott-e el valami lényegeset.

Felesleges „szépséghibái” vannak véleményem szerint az eredeti magyar regény szlovák fordításának is. Vladimír Barborík ugyan dicséri (74.), de nyilvánvalóan nem teljesen megérdemelten. A szlovák szövegben ugyanis ilyen szófordulatok bukkannak fel: „zo starého otcovej loveckej pušky” (nagyapuska vadászpuskájával), „starého otcovým rádiom” (nagyapa rádiójával), „starej mamina najmladšia sestra” (nagyamama legkisebb húga; a szlovák fordítás 118., 124., 135.), melyekről szlovák anyanyelvű szakemberekkel való egyeztetés után bebizonyosodott, hogy helyesek ugyan, de archaikusak, és napjainkban nem használatosak. Megjegyzem, hogy a kontextus, ahol az idézett fordulatokat használják, nem jelzi vagy teszi szükségessé az archaizmusok használatát. Azt sem értem, miért használják gyakran a „starý apuško” (nagyapuska) magyarizmust a szlovák fordításban az általánosan használt „starý otec” (nagyapa) vagy „stará mama” (nagyamama) helyett. Amint látható, sem a Pravda munkatársának, Magdalena Bystrzaknak, sem az idézett Juraj Buzalkának lelkesedésében nem osztozom: „Hunčík *Határesete* ennek ellenére is remek fordítói teljesítmény. Ahogy Juraj Buzalka írja recenziójában: »A szöveg gondosan délies – kiérezni belőle a magyar nyelvet!«” Fel kell ugyanis tennem a kérdést: Vajon Hunčík magyar nyelvű szövegéből hasonlóan „kiérezni-e a szlovákot”? Mert ha nem, akkor a fordítás elmagyarosítása nem indokolt. (A jegyzőkönyvön kívül jegyzem meg: Sóbujtó irtózatossá szitkozódása véleményem szerint nem kezdődhet így: „Ja tvojhо andela ...”, sokkal valószínűbb, hogy a „Jebem ti anděla...”³ váltja ki a megfelelő hatást.)

Ha Hunčík *Határesetéről* van szó, elmaradhatatlan a kortárs szlovák próza más műveivel való párhuzam említése. Ezek elsősorban Ladislav Ballek *Pomocník – A segéd és Agáty – Akácok* és Pavel Rankov *Stalo sa prvého septembra (alebo inokedy) – Szeptember elsőjén (vagy máskor)* című könyvei. A *Határeset* irodalomtörténeti kontextusát Ivan Habaj *Kolonisti – Telepések* és Samko Tále *Drubá kniha o cintoríne – Második könyv a temetőről* című művei is alakítják.⁴ Az említett művek egyezéseinek és különbségeinek részletesebb összehasonlítása, esetleg kölcsönös minőségi hierarchiába való rendezése kétségtelenül kiadna egy önálló tanulmányt. A *Határeset* című regény itt elvégzett kritikai-értelmező elemzése után mégis azt a következtetést vonhatjuk le, hogy még a fent említett negatívumok és kifo-

gások ellenére is olyan könyvről van szó, mely tiszteletre méltó és megérdemelt helyet vívott ki magának ezek (és nemcsak ezek) között a prózai művek között.

J. HAHN ZSUZSANNA fordítása

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARBORÍK, VLADIMÍR: Euroromán (Euroregény). *Romoid* 47, 2012, 7. sz., 73–74.
- BYSTRZAK, MAGDALENA: Hranica, ktorá spája? (Határ, amely összeköt?) *Literárna sonda do slovensko-maďarských vzťahov* (A szlovák-magyar kapcsolatok irodalmi szondája.) [Online], elérhető az alábbi webcímen: <http://kultura.pravda.sk/kniha/clanok/73919-hranica-ktora-spaja-literarna-sonda-do-slovensko-madarskych-vztahov/>, cit. 2013-11-10.
- PETRAŠKO, L'UDOVÍT: Z juhu do sveta (Délről a nagyvilágba). *Romoid* 17, 2012, 7. sz., 44–46.

JEGYZETEK

¹ Azt, hogy a világhírű gerelyvetőt, Dana Zátópkovát diszkoszvetőnek nevezzi (98.), hajlamos vagyok a szerző tévedésének, nem pedig szándékos figyelemfelkeltő misztifikációnak tekinteni.

² Ondřej Sekora mesefigurája több néven is ismert magyarul: Hebrencs kullancs, Balláb szű, Cincér úr. (A ford.)

³ Az „azt a fűzfán fűtyülő rézangyalát...” fordulat szlovák fordításának két verziója, a második jelentősen vulgárisabb. (A ford.)

⁴ Az 1989 utáni cseh irodalomban nagyon közkedveletté vált a nem annyira régi társadalmi események gyermeki perspektívából történő ábrázolása, ahogy azt Michal Viewegh *Báječná léta pod psa – Kutjának való mesés évek*, Petr Šabach *Babičky – Nagymamák*, Arif Salichov *Eropolit*, Irena Dousková *Hrdý Budžes – Weöres Csepel*, Jaroslav Formánek *Dlouhá kakaová řasa – Hosszú kakaóbarna szem-pilla*, Jáchym Topol *Noční práce – Éjszakai munka és Kloktat dehet* – Kátrány, Edgar Dutka *U útulku 5 – Gyermekotthon utca 5*, Věra Nosková *Bereme, co je – Elfogadjuk, ami van*, Jan Novák *Děda – Betonszívű nagyapám* vagy Tomáš Zmeškal *Životopis černobíleho jehněte – A fekete-fehér bárány élete* című művei bizonyítják.